

Krise vládnutí v České republice

Analýza působení volebního a stranického systému a návrhy možných řešení*

VLASTIMIL HAVLÍK A LUBOMÍR KOPEČEK**

**Abstract: The Crisis of Governance in the Czech Republic.
Analysis of the Influence of Electoral and Party Systems and Proposed Solutions**

This article focuses on the classification of the cabinets in power during the era of the independent Czech Republic. The question we ask is whether we can generally identify any prevailing type of cabinet. Our conclusion is that there were mostly minimal winning coalitions based on the cooperation of ideologically distant political parties or minority cabinets. None of these versions provided government stability.

Another aim of the text is to analyse the influence of party and electoral systems on governance. In this respect we tried to answer the question, what would contribute to the smoother formation of Czech governments and their increased stability? The crucial negative factor we identified in the sphere of the party system is the existence of a radical party with minimal coalition potential – the Communist Party of Bohemia and Moravia. In our opinion, however, this fact can be changed by regular coalition cooperation with the Czech Social Democratic Party. We believe that as far as electoral system modifications are concerned, a positive factor could be represented by a reform that would introduce the mandate premium awarded to the winning coalition or party and at the same time a single electoral district. This would strengthen the position of the election winner and ensure greater homogeneity of governments. It would also eliminate the disproportion between the real electoral support of small parties and their significantly lower number of mandates won.

Key words: cabinets, elections, Czech Republic, mandate premium award

Česká republika byla ve srovnávacích pracích věnovaných zemím střední a východní Evropy někdy řazena k zemím s poměrně stabilními kabinetem (Müller-Rommel 2001). Jak nicméně ukazuje i vývoj po posledních volbách v roce 2006, kdy se déle než půl roku nepodařilo vytvořit vládu, která by byla schopna získat důvěru v parlamentu, nejde rozhodně o bezproblémovou

* Tento text byl zpracován v rámci výzkumného záměru Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (kód MSM 0021622407).

** Lubomír Kopeček působí jako docent na Katedře politologie Fakulty sociálních studií a v Institutu pro srovnávací politologický výzkum Masarykovy univerzity v Brně (e-mail: kopecek@fss.muni.cz). Vlastimil Havlík působí jako asistent na Katedře politologie Fakulty sociálních studií a jako výzkumný pracovník v Institutu pro srovnávací politologický výzkum Masarykovy univerzity v Brně (e-mail: havlik@fss.muni.cz).

záležitost. Stejně tak je signifikantní, že předchozí volební období (2002 až 2006) bylo ve znamení trojí výměny premiéra.

Výzkum koaličněvládní problematiky je záležitostí rozsáhlou, jejíž komplexní podchycení je mimo možnosti tohoto krátkého příspěvku. Z tohoto důvodu se zaměřujeme jen na omezené cíle. Prvním cílem je na základě teorií koalice nabídnout klasifikaci vlád, které se v českých poměrech vystřídaly v éře samostatného státu (tj. od roku 1992). Klademe si přitom otázku: lze identifikovat nějaký převažující typ vlády? Naším druhým a důležitějším cílem je analýza vlivu volebního a stranického systému na vládnutí v České republice. Jak z hlediska volebního, tak i stranického systému se snažíme najít odpověď na otázku, *co* by přispělo k hladšímu vytváření vlád a jejich větší stabilitě.

Z hlediska struktury text otevírá krátké shrnutí teorií koalic, které tvoří základ pro klasifikaci jednotlivých kabinetů. Následuje pohled na systém českých politických stran zvláště z hlediska rysů důležitých pro koaliční vztahy. Poté je stručně rozebrána podoba volebního systému v českých poměrech. Pozornost je přitom ve zvýšené míře věnována dopadům jeho úprav před volbami 2002 na proporcionalitu systému. Další kapitola mapuje historii a složení českých vlád v chronologické perspektivě, na což navazuje diskuse některých nerealizovaných vládních alternativ v českých poměrech. Další dvě kapitoly se pak snaží o zamyšlení, jaké změny v systému stran a ve volebním systému by mohly napomoci řešení problému se stabilitou vlád.

1. Stručný vhled do problematiky teorie koalic

Teorie koalic a jejich aplikace na politickou realitu dnes představují jednu z nejpracovnějších oblastí politické vědy (např. Riker 1962, Budge a Keman 1990, Laver a Shepsle 1996, Müller a Strøm 2000; v české literatuře Novák 1997, Říchová 2000, Cabada a kol. 2006). Skromnou ambicí následujících řádek je představení stručného teoretického rámce pro analýzu koaličního chování v českých podmínkách.

Nejdůkladněji se podobě vládních koalic věnují představitelé tzv. prediktivní teorie koalic, kteří usilují o předpověď nejpravděpodobnějšího složení vládní koalice (podrobně v češtině Říchová 2000: 131–133, Novák 1997: 185–186, Mrklas a Sokol 2003: 172). Výsledkem jejich badatelského úsilí, vycházejícího primárně z teorie her, je konstrukce minimálních vítězných koalic (*minimal winning coalition*). Tyto koalice jsou nejmenšími koalicemi nutnými k vítězství, respektive v podmínkách parlamentní demokracie k dosažení většiny v parlamentu. Jednotliví autoři ovšem k tomuto jednoduchému vymezení přistupují odlišně, výsledkem čehož jsou různé varianty minimálních vítězných koalic. K nejčastěji uváděným variantám patří koalice, která:

1. se opírá o co nejmenší nutný počet poslaneckých křesel,
2. má nejmenší nutný počet stran – v této variantě je tak možná i „velká koalice“ dvou největších stran,
3. je tvořena stranami sousedícími na ideologické škále (*minimal connected winning coalition*) – ideologicko-programová blízkost v tomto případě hraje klíčovou roli pro rozhodování stran o podobě koalic.

Přestože podle představitelů prediktivní teorie koalic by měly minimální vítězné koalice reprezentovat převažující výstup procesu sestavování vlády, v období po druhé světové válce

Ize k nim přiřadit „pouze“ třetinu všech kabinetů v západní Evropě (níže Tabulka 1). Proto není možné opomenout ani další typy vlád. Jako první variantu uvedme menšinovou vládu (*minority government*), která je výsledkem situace, kdy vládní strany nedisponují v zákonodárném sboru většinou hlasů. Trvání takové vlády je pak závislé na 1) dohodě s poslanci/stranami opozice (buď se může jednat o dohody *ad hoc*, nebo o trvalejší svazek), a/nebo 2) existenci vlády napomáhá formální (ústavní) nastavení politického systému v podobě nejruznějších podpůrných institutů, jako je například negativní parlamentarismus¹ v Dánsku nebo konstruktivní vyjádření nedůvěry vládě ve Španělsku nebo v Polsku. Podle počtu politických stran, které menšinovou vládu vytvářejí, můžeme rozlišit jednobarevné a koaliční menšinové vlády.

Další variantu představují jednobarevné většinové vlády, které jsou typické spíše pro dvoustranický systém, jako má například Velká Británie, ve kterém dokáže jedna z hlavních formací získat majoritní podporu v zákonodárném sboru. Nicméně mohou se vyskytovat i v prostředí multipartismů, jak to dokládají sociálnědemokratické kabinetu v Norsku v letech 1945 až 1961 nebo v Portugalsku na přelomu 80. a 90. let a po volbách v roce 2005.

Poslední typ představují nadměrné koalice (*surplus majority coalition, oversized cabinet*). Pro ně je příznačné, že je tvoří více politických stran (případně mají podporu více poslanců), než je nezbytně třeba. Zvláštní variantu nadměrné koalice představují tzv. vlády národní jednoty, které vznikají ve specifických podmínkách (většinou národního ohrožení). Bývají tvořeny prakticky všemi nebo většinou relevantních politických stran, a to dokonce v zemích, kde jinak existuje zcela odlišná vládní tradice. Příkladem takového „deviantního“ vybočení je Velká Británie v době druhé světové války, kdy ve vládě společně zasedli konzervativci, labouristé i liberálové. Naopak příkladem země s dlouhou tradicí takových vlád je Finsko, kde takové kabinetu byly u moci po většinu období po druhé světové válce (srov. Mattila a Raunio 2002).

Tabulka 1: Typy vlád v západní Evropě mezi lety 1945–1998

Stát	většinové jednobarevné	minimální vítězné koalice	nadměrné koalice	menšinové vlády
Rakousko	4	15	1	1
Belgie	3	24	5	3
Dánsko		4		26
Finsko		6	21	11
Francie		7	39	9
Německo		16	5	1
Island		19	1	2
Irsko	7	7		7
Itálie		2	29	20
Lucembursko		16	1	
Nizozemí		8	9	
Norsko	6	3		17
Švédsko	3	5		17
Velká Británie	19			1
Celkem	42	132	111	115
Celkem v %	11	33	28	29

Zdroj: Gallagher, Laver a Mair 2001: 357

Pokud shrneme řečené, máme co do činění se čtyřmi základními typy vlád:

1. většinovými jednobarevnými vládami,
2. minimálními vítěznými koalicemi,
3. nadměrnými koalicemi,
4. menšinovými vládami (jednobarevnými či koaličními).

Tabulka 1 demonstruje četnost jednotlivých typů vlád v podmínkách západní Evropy mezi lety 1945 až 1998.

Stranické složení vlád reflektuje či je spíše důsledkem vývoje interakcí jednotlivých politických aktérů. I z tohoto důvodu není možné přistupovat ke studiu koalic a koaličního vládnutí izolovaně od vývoje volebního a stranického systému, ba právě naopak – teprve zkoumání vládnutí na jejich pozadí může poskytnout relativně komplexní a přínosný pohled.

2. Vývoj systému politických stran v České republice

Rok 1989 přinesl v Československu podobně jako v ostatních středo- a východoevropských zemích konec komunistického režimu. Hlavním nositelem změn se stalo Občanské fórum (OF), formace představující politické hnutí, kterou tvořil ideologicky nekoherentní „slepenec“ řady proudů (liberální, sociálnědemokratický, konzervativní...). OF spojoval odpor vůči komunistickému režimu a cíl realizovat přechod k demokracii. Tato formace s přehledem zvítězila v prvních svobodných volbách v roce 1990 (srov. Tabulka 2), nicméně záhy po nich se začala rozpadat. Nejvýznamnějším nástupcem OF se stala liberálně-konzervativní Občanská demokratická strana (ODS) v čele s pozdějším premiérem a prezidentem Václavem Klausem. Volby v roce 1992 (poslední před rozpadem Československa) vyhrála s velkým náskokem ODS. ODS se od těchto voleb stala trvale největší formací v pravé části politického spektra (srov. Strmiska 1999, Fiala a Hloušek 2003, Hanley 2005).

Druhé místo za ODS v roce 1992 obsadili komunisté, zisky ostatních politických stran se pohybovaly mírně nad pětiprocentní volební klauzulí. Pozice komunistů si zaslouží bližší pozornost, a to z více důvodů. Prvním z nich je jejich ideově-programová identita, která neprošla od pádu komunismu do dnešních dnů výraznější proměnou. Současnou Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM) je možno označit v kontextu ostatních bývalých komunistických státostran východního bloku za jednu z nejrigidnějších a ideologicky nejméně transformovaných subjektů (například Fiala, Holzer, Mareš a Pšeja 1999; Grzymała-Busse 2002; Handl 2005; Kubát 2006). Druhý aspekt se týká její voličské podpory, která doposud ani v jedné volbě neklesla pod 10%. Ve volbách v roce 2002 se komunisté dokonce přiblížili 20% hranici. KSČM tak představuje dlouhodobě spíš středně velký než malý politický subjekt. Její ideologicko-politický profil však pro ni zároveň znamenal v podstatě nulový koaliční potenciál a silnou izolaci v rámci politického spektra. *Obecným důsledkem* této situace bylo výrazné omezení manévrovacího prostoru pro koaliční vyjednávání v českých podmínkách, což významně ovlivnilo podobu a fungování vlád.

V období let 1992–1998 sehrálo na pravém okraji stranického spektra podobnou úlohu radikálně-pravicové Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ). Republikáni byli typičtí populistickou, místy až xenofobní a rasistickou rétorikou, silným nacionalistickým apelem zaměřeným vůči sousednímu Německu, menšinám (především

Romům) a obecně politickému establishmentu (Mareš 2003: 187–223). Proto nepředstavovali pro ostatní politické strany přijatelného koaličního partnera.

Největším soupeřem pravicové ODS se postupně stala Česká strana sociálně demokratická (ČSSD). Z pozice malé politické strany ve volbách 1992 se pod vedením charismatického Miloše Zemana posunula ve volbách 1996 do postavení největší formace v levé části politického spektra (Kopeček 2003). Ve volbách v roce 1998 a 2002 dokonce zvítězila.

Další stranou, která se dokázala dlouhodobě etablovat, je Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL). KDU-ČSL je možno označit za malou centristickou formaci s mírným přesahem doprava, disponující vysokým koaličním potenciálem. Projevilo se to na její účasti jak v pravostředových, tak levostředových vládách (Fiala a Suchý 2005).

Svou roli sehrály dočasně ve stranickém systému České republiky i menší liberálně-konzervativní/liberální subjekty, jako Občanská demokratická aliance (ODA) nebo Unie svobody (US), která vznikla odštěpením od ODS na přelomu let 1997 a 1998. V roce 2001 se sloučila

Tabulka 2: Výsledky voleb do českého parlamentu

	1990		1992		1996		1998		2002		2006	
	% hlasů	mandáty	% hlasů	mandáty	% hlasů	mandáty	% hlasů	mandáty	% hlasů	mandáty	% hlasů	mandáty
ODS	–	–	29,7*	76	29,6	68	27,7	63	24,5	58	35,4	81
ČSSD	4,1	–	6,5	16	26,4	61	32,3	74	30,2	70	32,3	74
KSČM	13,2**	32	14,1**	35	10,3	22	11,3	24	18,5	41	12,8	26
KDU-ČSL	8,4***	19	6,3	15	8,1	18	9,0	20	14,3***	31	7,2	13
US-DEU	–	–	–	–	–	–	8,6	19			0,3	–
SZ	4,1	–	6,5****	16	–	–	1,1	–	2,4	–	6,3	6
SPR-RSČ	–	–	6,0	14	8,0	18	3,9	–	–	–	–	–
ODA	–	–	5,9	14	6,4	13	–	–	–	–	–	–
HSD-SMS*****	10,0	22	5,9	14	–	–	–	–	–	–	–	–
OF	49,5	127	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Poznámky: Volby 1990 a 1992 – volby do České národní rady (český parlament), od roku 1996 volby do Poslanecké sněmovny českého parlamentu.

* formálně koalice ODS a malé Křesťanskodemokratické strany (KDS);

** v roce 1990 formálně kandidovala ještě Komunistická strana Československa působící na území celého Československa, její součástí jako územní organizace v českých zemích už tehdy ale byla KSČM; v roce 1992 vytvořila KSČM koalici Levý blok, v němž byla dominantním subjektem;

*** v roce 1990 koalice Československé strany lidové (která později modifikovala svůj název na KDU-ČSL) a KDS; v roce 2002 koalice KDU-ČSL a US-DEU;

**** SZ kandidovala v roce 1992 jako součást Liberálně sociální unie;

***** HSD-SMS – regionálně orientovaná formace.

Zkratky politických stran: OF – Občanské fórum; KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy; HSD-SMS – Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko; KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová; ODS – Občanská demokratická strana; ČSSD – Česká strana sociálně demokratická; LSU – Liberálně sociální unie; SPR-RSČ – Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa; ODA – Občanská demokratická aliance; US-DEU – Unie svobody – Demokratická unie; SZ – Strana zelených; KDS – Křesťanskodemokratická strana.

Zdroj: Český statistický úřad – <http://www.volby.cz>

s dalším menším subjektem do Unie svobody – Demokratické unie (US-DEU). Volby v roce 2006 „zavály“ do poslaneckých lavic nový politický proud² v podobě Strany zelených (SZ). SZ se ovšem v současnosti nevyznačuje jen ekologickou ideologií, ale i k liberalismu inklinujícím ekonomickým programem, který je bližší spíše pravici než levici. Odlišuje se tím od většiny západoevropských – k levici inklinujících – ekologických stran.

Naznačená „výměna“ těchto malých (doplňkových) aktérů ve středu a pravém středu politického spektra podle našeho názoru sama o sobě nemusela mít negativní vliv na proces formování a výslednou podobu vlád. Tito doplňkoví aktéři blízcí středu³ mívají výhodnou pozici při vytváření vládních koalic a bývají vítaným koaličním partnerem. Nicméně, jak bude ještě zmíněno, v českých poměrech vstupovaly „do hry“ další faktory v podobě původu některých stranických elit (vznik US odštěpením od ODS), které se ukázaly v tomto ohledu důležitou komplikací.

Stranický systém České republiky se tak už v polovině 90. let vyvinul do podoby, kdy jeho hlavní póly tvoří na jedné straně pravicová ODS a na straně druhé levicová ČSSD. Stabilní součást systému dále tvoří středopráva KDU-ČSL a krajně levicová KSČM.

3. Volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny

Za jednu z rozhodujících determinant podoby politického a stranického systému, a s nimi úzce spjaté podoby vlád, je v parlamentní demokracii považován volební systém. Volby rozhodují o složení parlamentu a síle politických stran. Politické strany vytvářejí vlády, určují jejich politiku a prostřednictvím svých členů v parlamentu (díky institutu vyslovení důvěry nebo nedůvěry) rozhodují o bytí a nebytí vlád. Proto již samotné nastavení podmínek ustavení parlamentu – tedy volební systém – hraje významnou úlohu v procesu vytváření a v konečné podobě vlád.

Ve volbách do Poslanecké sněmovny, která je v českých poměrech určující z hlediska existence vlády,⁴ se používá již od roku 1990 poměrný volební systém. Jednotlivé proměnné volebního systému, podle kterého se konaly volby v letech 1990 až 1998, byly nastaveny tak, že konečným výsledkem byla velmi proporční varianta volebního systému. To bylo dáno jednak stanovenou volební klauzulí (5% v celostátním měřítku pro samostatně kandidující stranu) a zejména značnou velikostí volebních obvodů (v průměru 25 mandátů na obvod), která „nastavila“ pro politické strany relativně příznivou úroveň přirozeného prahu.⁵ Rovněž zvolená Hagenbach-Bischoffova formule přepočtu hlasů na mandáty působila ve svém důsledku (i s ohledem na velikost obvodů) vcelku neutrálně, tj. v důsledku přepočtu nebyly zvýhodněny ani velké ani malé strany (srov. např. Filip a Schelle 1992, Klíma 2000, Belko 2004). Efekt volebního systému tak byl vysoce proporční a volební systém tak nepomáhal produkovat umělou většinu v parlamentu. Rozložení volební podpory mezi jednotlivými stranami a jeho přepočet na mandáty vyloučily vytvoření jednobarevné většinové vlády a nutily politické strany k vytváření koalic.

K určité úpravě volebního systému došlo před volbami v roce 2002. Předcházel jí neúspěšný pokus dvou velkých politických stran ODS a ČSSD o razantní volební reformu v období tzv. opoziční smlouvy (podrobně níže). Z klíčových změn stojí za připomenutí navrhovaná změna volební formule (zavedení modifikovaného d'Hondtova dělitele)⁶ a zvýšení počtu

volebních obvodů na 35 (průměrná velikost obvodů by činila 5,7 mandátů). Obojí by v praxi významně nahrálo velkým politickým stranám a naopak by drasticky omezilo mandátní zisky malých stran (srov. např. Lebeda 2000). Hlavním uváděným důvodem reformy ze strany ODS a ČSSD byly problémy s tvorbou stabilních a většinových vlád. S ohledem na rozhodnutí Ústavního soudu, který na začátku roku 2001 shledal nejdůležitější část navrhovaných změn v rozporu s principem poměrného zastoupení zakotveným v ústavě, nicméně nakonec provedená volební reforma byla mnohem méně razantní.

Vrátíme-li se k úpravám, provedeným po této neúspěšné volební reformě, je nutné připomenout, že „nový“ volební systém zvýšil počet volebních obvodů na 14,⁷ čímž klesla průměrná velikost obvodů na 14,3 mandátů, a zavedl novou volební formuli, a sice „klasický“ d'Hondtův dělitel. Kombinace d'Hondtova dělitele s menšími volebními obvody mívá z hlediska přerozdělování mandátů za následek určité znevýhodnění malých politických stran a naopak nadrepresentaci stran velkých. V českých poměrech se nejvýrazněji efekt této kombinace projevil ve dvou nejmenších volebních obvodech, a to Karlovarském a Libereckém volebním kraji, kde se ve volbách 2002 i 2006 rozdělovalo 5, respektive 8 mandátů. Značný dopad na přerozdělování mandátů to mělo ve volbách 2006 zvláště u nejmenší politické formace Strany zelených (ve volbách 2002 žádný úspěšný subjekt nezískal méně než 14% hlasů). Přestože zelení v obou krajích získali 6,7%, respektive 9,6% hlasů, což bylo dokonce nad jejich celostátním průměrem, nezískali zde žádný mandát. Mírněji, ale přesto citelně se podobný problém zelených dotkl i v dalších krajích s podprůměrným počtem (10–14) rozdělovaných mandátů. Ve svém důsledku to vedlo k celkové mandátní podrepresentaci této strany v parlamentu s ohledem na počet odevzdaných hlasů (Lebeda 2007: 22–23 a srovnání procento hlasů a mandátů pro SZ v Tabulce 2). U další malé strany KDU-ČSL nebyla disproporce tak výrazná, byť se rovněž projevila, a to s ohledem na některá specifika voličů této strany.⁸

Lze tak konstatovat, že výrazně disproporční účinky měl/má nový volební systém pouze ve dvou volebních krajích. Ve zbývajících 12 jsou disproporce menší nebo žádné. Hranice přirozeného volebního prahu je v těchto krajích pro strany, které překročily celostátní volební klauzuli, poměrně nízká. Při celkovém srovnání účinků staré a nové varianty volebního systému je možné říci, že míra proporcionality zůstala v celostátním rámci v zásadě zachována. Z hlediska působení volebního systému na utváření umělých většin, tj. de facto nadrepresentace velkých politických stran v Poslanecké sněmovně, nedošlo k významné změně. Z hlediska redukčního účinku – tedy vlivu volebního systému na počet stran ve sněmovně – zůstala rozhodujícím (a nezměněným) faktorem celostátní volební klauzule na úrovni pěti procent.⁹

4. Historie a klasifikace vlád v České republice

Od vzniku samostatného státu do data finalizace tohoto textu (jaro 2008) se v České republice vystřídal celkem osm vlád (viz přehledně Tabulka 3). Náš pohled na jejich parlamentní záze-
mí přitom odráží stav v době, kdy při svém vzniku žádaly o vyslovení důvěry (později občas docházelo ke změnám stranické příslušnosti poslanců). Historicky první vládou byla na základě voleb v roce 1992 vzniklá pravostředová koalice složená z ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA. V čele vlády, která se v Poslanecké sněmovně opírala o hlasy 105 poslanců, stanul Václav Klaus. Z hlediska námi nabídnuté klasifikace vlád se jednalo o vládu většinovou, konkrétně

o typ minimální vítězné koalice stran sousedících na ideologické škále. Nejednalo se však o minimální vítěznou koalici s nejmenším nutným počtem politických stran. Tuto podmínku by splňovalo spojenectví občanských demokratů a komunistů, které však bylo vzhledem k velké ideologické vzdálenosti subjektů v praxi vyloučeno. Vláda přes menší vnitřní tenze zůstala v úřadě po celé volební období. Silně to podpořila už zmíněná dostatečná většina hlasů v Poslanecké sněmovně a blízkost koaličních partnerů (srov. Müller-Rommel a Mansfeldová 2001, Fiala a Hloušek 2003).

Volby v roce 1996 „vyprodukovaly“ pokračování dosavadního koaličního spojenectví ODS, KDU-ČSL a ODA (KDS se v letech 1995–1996 integrovala s ODS). Trojčlenná koalice se ovšem v Poslanecké sněmovně opírala pouze o 99 „svých“ poslanců. Její vznik byl umožněn dohodou se sociální demokracií, jejíž poslanci se neúčastnili hlasování o důvěře vládě, a tím snížili kvorum nutné pro vyslovení důvěry. Druhá Klausova vláda je tak příkladem menšinového koaličního kabinetu. Vnitrostranická krize v ODS, která koncem roku 1997 vyústila v rozštěpení strany a vznik US, spolu se stupňujícími se spory největší vládní strany s menšími koaličními partnery (zvláště s KDU-ČSL) zapříčinily konec této vlády (srov. Šanc 2006).

K předčasným volbám přivedla Českou republiku vláda v čele s Josefem Tošovským. Tato vláda byla kromě nestraníků (včetně předsedy vlády) složena z představitelů KDU-ČSL, ODA a US. Její klasifikace je problematická, neboť svou „poloúřednickou“ či „polopolitickou“ povahou a časově omezeným mandátem (do předčasných voleb) se vymyká konceptu teorie koalic (srov. Mrklas a Sokol 2003: 177).

Výstupem povolebních vyjednávání v roce 1998 se stala opět menšinová vláda, nicméně na rozdíl od té předchozí se jednalo o sociálnědemokratický jednobarevný kabinet vedený lídrem strany Milošem Zemanem. Tato vláda vznikla díky „opoziční smlouvě“ (plným názvem „Smlouvě o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“), kterou uzavřela ČSSD s ODS. Za toleranci vlády získali občanští demokraté určité koncese – zejména nárok na obsazení významných parlamentních postů a příslib rozsáhlých změn v institucionálním systému státu (viz zejména výše zmíněný neúspěšný pokus o reformu volebního systému). Tolerance ODS, později dále potvrzená prostřednictvím tzv. tolerančního patentu, ovšem neznamenala, že vládnutí v tomto období bylo bezproblémové. Zemanova vláda byla v průběhu svého vládnutí opakovaně ohrožena, a to zejména v důsledku potíží při prosazování zákonů o státním rozpočtu a přechodného hlubokého poklesu voličské podpory ČSSD v letech 1999 až 2001. Nakonec nicméně vydržela ve funkci po celé volební období. Ze srovnání s druhou vládou Václava Klause i koaličními vládami po volbách 2002 tak toto uspořádání vychází dokonce jako stabilnější. „Opozičněsmluvní“ řešení ovšem vyvolalo mnohé diskuse a kontroverze. Při úvahách nad charakterem tehdejší vazby ČSSD a ODS někteří autoři hovořili o „skryté, tiché velké koalici“ (Klíma 1999). V této souvislosti je nicméně možné poukázat na jistou analogii mezi českou „opoziční smlouvou“ a například opakovaně uzavíranými podpůrnými „pakty“ mezi vládními sociálními demokraty a menšími opozičními stranami ve švédských poměrech od poloviny 90. let 20. století (srov. Gilland 2003). Proto se nám jeví klasifikace Zemanovy vlády jako menšinové oprávněná (srov. k diskusi této záležitosti dále např. Novák 2004: 331–333 nebo Fiala a Strmiska 2005: 1372).

Pozvolna se formující tradici menšinových vlád „přetrhly“ volby v roce 2002 a kabinet Vladimíra Špidly. Špidlova vláda byla tvořena ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU. Vláda sociálních demokratů a těchto dvou malých stran disponovala v Poslanecké sněmovně nejmenší možnou

většinou poslanců, a proto ji můžeme klasifikovat jako příklad minimální vítězné koalice. Zároveň je možno dodat, že se nejednalo o příklad minimální vítězné koalice s nejmenším počtem politických stran, pokud budeme počítat zvlášť KDU-ČSL a US-DEU. Tento postup je oprávněný vzhledem k tomu, že obě strany vystupovaly při vyjednávání o vládě autonomně a v koaliční smlouvě byly brány jako samostatné subjekty. Tato vládní koalice představovala relativně nesourodý amalgám ideově vzdálených politických stran. Výrazná byla zejména ideologická vzdálenost mezi sociální demokracií a US-DEU (srov. Mrklas a Sokol 2003).

Období let 2002–2006, zejména po realizaci vstupu České republiky do EU, který byl do jisté míry členy kabinetu vnímán jako *raison d'être* kabinetu, bylo poznamenáno rozpory mezi členy koalice. Faktorem, který je ještě zesiloval, bylo silné vnitřní pnutí uvnitř koaličních stran a zvláště největší z nich – sociální demokracie. Následkem toho v létě 2004 vystřídal Špidlu na postu předsedy vlády Stanislav Gross, aby o rok později následovala další výměna a předsedou vlády se stal Jiří Paroubek (všichni z řad ČSSD). Vládní koalice tyto změny přežila. Nicméně v době premiérství Jiřího Paroubka se projevila intenzivní parlamentní spolupráce ČSSD s komunistickou stranou, což představovalo nový jev v české politice. Současně s tím se KDU-ČSL začala reorientovat na obnovení dřívější kooperace s ODS. Vládní koalice se tak v závěru své existence už nekryla s parlamentní koalicí (srov. Čaloud, Foltýn a Havlík 2006).

Volby v roce 2006 skončily naprosto vyrovnaným výsledkem mezi levicí, reprezentovanou ČSSD a KSČM, a pravicovou ODS, pravostředovou KDU-ČSL a SZ. Oba „tábory“ získaly přesně 100 mandátů. Následovalo dlouhé vyjednávání o podobě nové vlády, kdy bylo ve hře několik variant. K nejvíce diskutovaným patřila koalice ODS, KDU-ČSL a SZ (sociální demokracie ovšem striktně odmítala její toleranci), menšinová vláda ČSSD podporovaná komunisty (žádná další strana ji ale nebyla ochotna podpořit), „velká koalice“ ODS a ČSSD (narazilo to na odpor v ODS a definitivně zkrachovalo z důvodu snahy lídra sociální demokracie vyjednat souběžně o vládě s KDU-ČSL) a koaliční kabinet ČSSD a KDU-ČSL podporovaný komunisty (pokus předsedy KDU-ČSL o podobnou koalici ale skončil jeho sesazením z předsednické funkce). Na podzim 2006 se rozhodl předseda ve volbách zvítězivší ODS Mirek Topolánek pro variantu menšinové jednobarevné vlády, doplněné o několik nestraničských odborníků. Tato vláda ovšem nezískala v Poslanecké sněmovně důvěru (proti hlasovali poslanci ČSSD a KSČM).

Prezident Václav Klaus nicméně pověřil „druhým pokusem“ opět Topolánka, který sestavil koaliční vládu ze zástupců ODS, KDU-ČSL a SZ. Rozhodujícími pro získání důvěry ve sněmovně se pro tuto vládu stali dva poslanci zvolení za ČSSD. Ti se rozhodli neúčastnit se hlasování o důvěře a tím snížili kvorum potřebné pro vyslovení důvěry. Při pohledu na teorii koalic je Topolánkova druhá vláda zřejmě nejbližší typu menšinové koaliční vlády, nicméně s tou výhradou, že ji tvoří zástupci politických stran, kteří mají přesně polovinu poslaneckých křesel – tedy jedná se spíše o vládu „nevětšinovou“. Zároveň je nutné dodat – a to je z hlediska klasifikace této vlády zřejmě nejspornější moment –, že její existence byla založena na faktické podpoře několika poslanců, kteří byli zvoleni za opoziční politickou stranu. Také pro přežívání tohoto kabinetu se ukázal vstřícný postoj těchto „přeběhlíků“ jako důležitý. I když je možné, že Topolánkova vláda zůstane v úřadu po celé volební období, těžko ji lze brát jako příklad stabilního uspořádání. Tento postřeh ještě posilují opakované vnitrokoaliční spory, které se svou intenzitou příliš neliší od éry druhé Klausovy vlády let 1996 až 1997 i tří vlád ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU z let 2002 až 2006.

Tabulka 3: Přehled předsedů vlád, složení kabinetů a jejich parlamentní zázemí od roku 1992 do současnosti

Předseda vlády a období výkonu úřadu jeho kabinetu	Stranické složení vlády a počet mandátů vládních stran v Poslanecké sněmovně v době vzniku vlády z celkového počtu 200	Status vlády
Václav Klaus (červenec 1992 až červenec 1996)	ODS + KDU-ČSL + ODA + KDS (105)	minimální vítězná koalice
Václav Klaus (červenec 1996 až listopad 1997)*	ODS + KDU-ČSL + ODA (99)	menšinová vláda
Josef Tošovský (leden až červenec 1998)	US + KDU-ČSL + ODA**	nejasný status – „poloúřednická“ či „polopolitická“ vláda
Miloš Zeman (červenec 1998 až červenec 2002)	ČSSD (74)	menšinová vláda
Vladimír Špidla (červenec 2002 až srpen 2004)	ČSSD + KDU-ČSL + US-DEU (101)	minimální vítězná koalice
Stanislav Gross (srpen 2004 až duben 2005)		minimální vítězná koalice
Jiří Paroubek (duben 2005 až srpen 2006)*		minimální vítězná koalice
Mirek Topolánek (září až říjen 2006)*	ODS (81)	menšinová vláda
Mirek Topolánek (od ledna 2007)	ODS + KDU-ČSL + SZ (100)	nejasný status v důsledku opory v přesně polovině poslanců sněmovny

Seznam zkratk a plných názvů politických stran je umístěn pod Tabulkou 2.
 * Druhá Klausova vláda podala demisi v listopadu 1997, v úřadu setrvala do ledna 1998; vláda Jiřího Paroubka podala demisi v srpnu 2006, působila až do září 2006; první vláda Mirka Topolánka podala demisi v říjnu 2006, v úřadu setrvala do ledna 2007.
 ** Určení stranického zázemí vládních stran v době vzniku vlády je problematické. Vedle značného počtu nestraniků v ní v době vzniku vlády probíhal rozklad poslaneckého klubu ODA a teprve začínalo konstituování US.

Pokud se pokusíme o zodpovězení otázky položené v úvodu této stati, tj. zda lze identifikovat nějaký převažující typ vlády, můžeme odpovědět záporně. Jak znázorňuje souhrnně Tabulka 3, lze v českých poměrech konstatovat výskyt dvou vládních typů – minimální vítězné koalice a menšinové vlády.

Tento poznatek nicméně *sám o sobě* má pro analýzu vládnutí v České republice pouze omezenou výpovědní hodnotu. Pokud jdeme na „kořen věci“ a hledáme společnou charakteristiku jednotlivých vlád, můžeme hovořit obecně o jejich slabém postavení.

Tato charakteristika se odvozuje z nedostatečného počtu poslanců, o něž se opírali, a/nebo z jejich velké heterogenity. Vždyť pouze jediná vláda vzniklá v roce 1992 se mohla opírat o relativně pohodlnou většinu 105 poslanců a dalo se o ní hovořit jako o víceméně soudržném orgánu. Následovaly vlády, jejichž existence musela být zajištěna dohodou s opoziční stranou, jako tomu bylo po volbách 1996 (tato vláda se navíc později rozpadla) a po volbách 1998. Tato „tolerující“ opoziční strana byla ovšem ideologicky vládě poměrně vzdálená, což se muselo promítnout do limitace vládní politiky. Volby v roce 2002 sice přinesly většinovou vládu, ovšem opírající se pouze o hlasy 101 poslanců z 200. V momentu, kdy byt jeden z koalických poslanců nerespektoval vládní linii, vedlo to k velkým potížím při prosazování vládní politiky v parlamentu. K zranitelnosti koalice významně přispívala její ideologická nekohe-

rence. Z povahy koalic plyne, že vlády jsou vždy více či méně heterogenní. Pokud se nicméně podíváme na příklad této koalice, s ohledem na ideově-programový profil participujících stranických aktérů, byla její nekoherence výrazně vyšší než u kabinetů Václava Klause. Tento názor je možné zformulovat i přesto, že v českých poměrech doposud chybí detailnější studie srovnávající programy politických stran v průběhu času a poskytující v tomto ohledu silnější podpůrné argumenty (k dílčím pokusům o srovnání složení jednotlivých vlád viz např. Novák 2004, Cabada 2006). Značná ideologická vzdálenost vládních subjektů byla zřejmě jednou z důležitých příčin (ne-li hlavním důvodem) vzniku parlamentní koalice sociální demokracie a komunistů v závěru volebního období.

Konečně rok 2006 a volební pat znamenaly – „na druhý pokus“ – vytvoření vlády závislé na podpoře několika nezávislých poslanců, původně zvolených za opoziční ČSSD. Stejně jako téměř všechny předchozí vlády se tak musí vyrovnat s velkými problémy při prosazování své agendy.

Na tomto místě je nutné poznamenat, že argument o slabém postavení vlád a z toho plynoucích potíží při prosazování vládní agendy je samozřejmě i oblíbenou součástí obranné rétoriky vládních politiků při vysvětlování výsledků dosažených v průběhu volebního období. Z logiky slabého postavení nicméně skutečně plynou omezenější možnosti exekutivy. Jakákoliv hlubší změna statusu quo, tj. stávajícího stavu v určité sféře, pohltno mnohem více energie a je z hlediska dosažení výsledku mnohem nejistější než v podmínkách silného postavení vlády. Nejde totiž jen o prosazení dané změny na půdě koalice, ale zejména o její „protlačení“ parlamentem. V tomto kontextu je nutné hledat odpověď na otázky: Co stojí za existencí těchto problematických vládních uspořádání a jaké jsou možnosti řešení tohoto stavu?

5. Nerealizované vládní alternativy

Zkusme se nejprve podívat podrobněji na některé případy vlád v České republice s důrazem na uvedení možných, z hlediska parlamentní podpory silnějších, avšak nakonec neuskutečněných, alternativ nakonec vytvořených vlád. Může to přispět k poznání důvodů, které zamezily vzniku většinových či ideologicky soudržnějších vlád.

Prvním diskutovaným případem je vláda z roku 1996, tedy menšinový kabinet ODS, ODA a KDU-ČSL. Zformování tehdejší vlády bylo podmíněno zkušeností z předchozího období, kdy podobně složená (ovšem většinová) koalice fungovala. Její „menšinovost“ určily primárně zisky politických stran s nulovým koaličním potenciálem. SPR-RSČ a KSČM, se kterými ostatní politické strany odmítaly spolupracovat, totiž získaly ve volbách v roce 1996 dohromady 40 mandátů. To znamená, že pětina mandátů ve sněmovně byla z hlediska formování vlády naprosto nepoužitelná. Jedinou zbývající stranou byla ČSSD, programově ovšem značně vzdálená od pravicových a pravostředových stran vládní koalice. V úvahu tehdy přicházelo snad jen vytvoření „velké koalice“ mezi ODS a ČSSD, tj. de facto minimální vítězná koalice co do počtu stran, nicméně programová vzdálenost stran a rivalita jejich předsedů něco takového vyloučily. Tato alternativa nebyla ani jednou ze stran seriózně zvažována.

Předčasné volby v roce 1998 přinesly „pročištění“ stranického spektra, neboť neúspěchem SPR-RSČ „odpadla“ jedna ze stran s nulovým koaličním potenciálem. Na druhou stranu počet komunistických mandátů se oproti volbám v roce 1996 mírně navýšil. Pro formování vlády

po volbách 1998 se ukázal podstatný vývoj v ODS, který předcházela vypsání voleb, tedy již zmíněný vznik odštěpené US. Volební výsledek umožňoval vznik pravostředové, ideologicky poměrně koherentní vlády ODS, US a KDU-ČSL (102 mandátů). V praxi to ale vyloučily krizí a pádem první Klausovy vlády poznamenané (i personálně) vztahy mezi na straně jedné ODS a na straně druhé US a KDU-ČSL. Stejně tak vzniku koalice ČSSD, KDU-ČSL a US (pohodlná většina 113 mandátů) zabránily nedobré vztahy tehdejších předsedů sociální demokracie a US, a dále neochota (zejména) druhé z těchto stran na takovou koalici z programových důvodů přistoupit. K faktorům „vyloučených“ stran se tak po volbách v roce 1998 přidalo omezení koaličního potenciálu dalších stranických subjektů (srov. Novák 2004: 330). Toto omezení bylo založené nikoli na nepřekonatelné ideologické vzdálenosti (jako tomu bylo ve vztahu SPR-RSČ a KSČM s ostatními stranami), ale spíše na osobní animozitě jejich lídrů. Východiskem ze situace se nakonec stala zmiňovaná „opoziční smlouva“, zaručující existenci menšinové vlády ČSSD. Pro její průchodnost bylo důležité zejména zmíněné narušení vztahů mezi stranami v pravé části politického spektra.

Volby v roce 2002 opětovně oživily problém nekoalovatelnosti KSČM. Komunisté získali 41 mandátů a v případě ochoty ČSSD s nimi spolupracovat by toto spojení poprvé disponovalo pohodlnou nadpoloviční většinou 111 mandátů. Avšak neochota lídra sociálních demokratů Vladimíra Špidly na podobnou spolupráci přistoupit tuto variantu vyloučila.¹⁰ Vzhledem k rozvržení poslaneckých mandátů se ukázala jako jediná přijatelná většinová varianta koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU. Problémy tohoto stranického složení vlády byly zmíněny již výše. Obětí nesourodé vládní spolupráce se stala před volbami v roce 2006 US-DEU. Právě účast ve vládě se sociálními demokraty byla jedním z klíčových faktorů ztráty voličů a marginalizace strany (viz v Tabulce 2 katastrofální volební výsledek strany).¹¹

Před volbami v roce 2006 došlo k výraznému příklonu k dvoublokové stranické soutěži. Nejen média, ale i samotné politické strany podobou volební kampaně formovaly obraz na jedné straně levicového a na straně druhé pravicového „tábora“.¹² Průběh volební kampaně rovněž zvýraznil míru polarizace a znesnadnil – což se ukázalo po volbách – navázání spolupráce mezi pravicovými a levicovými stranami. Na druhou stranu vytvořil dvě relativně jednoznačně odlišitelné alternativy a předestřel poměrně jasnou představu dvou vládních variant – menšinová vláda ČSSD s podporou komunistů, nebo koalice ODS, KDU-ČSL, SZ. To ovšem za předpokladu, kdy by zvítězil, tj. získal nadpoloviční většinu mandátů, některý z těchto bloků. Volební výsledky to ale neumožnily. Pokud by volby přičly většinu mandátů levici či naopak pravici, je velmi pravděpodobné, že by vyjednávání o nové vládě mající důvěru sněmovny trvalo podstatně kratší dobu a vedlo by k rychlému zformování vlády odrážející jednu z těchto variant.

6. (Ne)vinný volební systém?

Přejdeme nyní od nerealizovaných vládních alternativ k otázce možností, které pro řešení problémů může nabídnout volební systém. V politologii je velmi živá diskuse týkající se vztahu volebního systému a podoby systému politických stran. Za všechny uveďme alespoň základní díla Maurice Duvergera (1954) a Giovanni Sartoriho (2001), z nichž první jmenovaný formuloval tzv. volební zákony a druhý provedl jejich reformulaci či precizaci (k tomu

srovnej např. Strmiska 2001, Benoit 2006). Není sporu o tom, že volební systém je důležitým determinantem podoby stranického složení zákonodárního sboru. Pouhý počet politických stran, které získaly zastoupení v parlamentu, ovšem příliš nevyovídá o fungování daného systému politických stran. Pro pochopení fungování stranického systému, který je v parlamentní demokracii vstupním předpokladem pro následné vytváření vlád, je nutné zohlednit mnohem více než počet politických stran (o což jsme se ve stručnosti pokusili v předchozím textu). Ve své známé teorii stranických systémů tuto skutečnost rozlišil již zmíněný Sartori (1976). Sartori pracoval jednak s formátem stranického systému – klíčem k určení formátu je počet relevantních stran – a jednak s typem stranického systému, pro jehož určení je podstatný ideově-programový profil jednotlivých stran a vzájemné vztahy mezi nimi. Jinými slovy řečeno, volební systém spoluurčí, které strany mají zastoupení v parlamentu a mohou mít reálné ambice ucházet se o exekutivní posty (může tak do jisté omezené míry predefinovat složení vlády). Samotná podoba vlády je pak v prvé řadě závislá na jednání samotných politických stran, na jejich vůli dosáhnout případné dohody. Pravděpodobnost dosažení této dohody je dána řadou faktorů počínaje ideově-programovou blízkostí přes velikost jednotlivých stran až po osobní vztahy jejich představitelů.

Lze si ale v českých poměrech představit volební systém s výrazně reduktivním nebo většinovým účinkem, tj. takový, který *reálně* dokáže pomoci, případně dokonce zaručit vytvoření ideologicky relativně homogenní, případně dokonce jednobarevné většiny v parlamentu? V tomto kontextu je nezbytné shrnout, co jsme identifikovali jakožto hlavní příčiny existence nestabilních ať už menšinových, nebo ideologicky nesourodých vlád v České republice.

1. Jako nejvýznamnější příčinu je nutno uvést *významné parlamentní zastoupení politických stran s nulovým (nebo minimálním) koaličním potenciálem*, tedy KSČM a SPR-RSČ získávající až pětinu poslaneckých křesel. Prostor k vytváření většinových koaličních variant je tak notně zúžen. Přestože „chvilé slávy“ republikánů jsou minulostí, komunisté mají i nadále nezanedbatelnou volební podporu.
2. Čas od času se dostavující *přechodné snížení koaličního potenciálu* některých jinak ideově-politicky umírněných stran. Důvodem mohou být osobní animozity nebo neochota lídrů k jakýmkoliv politickým ústupkům. Dobrým příkladem byl vztah jinak z ideologického hlediska si blízkých elit US a ODS v závěru 90. let nebo neschopnost elit umírněné levice i pravice nalézt rozumné řešení po volbách 2006, což vedlo v mnohaměsíční politickou krizi. Tento faktor má pro vytváření (některých variant) vlád podobné důsledky jako v ad 1. zmíněná pozice KSČM a SPR-RSČ.
3. *Specifický případ volebního patu* – tedy rovnosti počtu mandátů levice a pravice – z roku 2006. Tento bod souvisí do jisté míry s předchozím, ovšem v pozměněné formě se vztahuje k neschopnosti navázat spolupráci se stranou napříč dělením pravice – levice.

Největší pozornost je nutné věnovat první příčině. Jak bylo řečeno, v České republice funguje i po volební reformě silně proporční varianta poměrného systému, která umožňuje získat solidní zastoupení i menším politickým stranám. Klíčovou bariérou je 5% volební klauzule. Díky takovému nastavení volebního systému získali zastoupení komunisté a republikáni, ale rovněž další politicky umírněné strany (ODA, KDU-ČSL, US či SZ). Lze si jen stěží představit podobu volebního systému, která by selektivně „vymazala“ jen nekoalovatelné strany (byť s různě situovanou regionální volební podporou). Jistě, reforma volebního systému prosazovaná ODS a ČSSD v době „opoziční smlouvy“ by toho zřejmě docílila. Nicméně dle

Ústavního soudu tato reforma znamenala porušení zásady poměrného zastoupení zakotveného v ústavě. Nejjednodušší řešení – změnit ústavu – vzhledem k výšce kvora pro tento krok a při stávajícím složení parlamentu zřejmě nepřipadá v dohledné době v úvahu. Pokus o nějakou novou výraznou úpravu volebního systému bez změny ústavy pak představuje cestu s nejistou nadějí na úspěch s ohledem na vetujícího hráče, kterým je zde Ústavní soud (a v úvahu je nutné brát také potřebu souhlasu horní komory parlamentu a prezidenta). Jakákoliv razantní změna v podobě zvýšení volební klauzule pro samostatně kandidující strany například na úroveň 15 či 20 % by s pravděpodobností hraničící s jistotou u Ústavního soudu narazila. Jinou možností může být třeba modifikace zabezpečující výrazný mandátní prémii pro vítěze. U něj by podle našeho názoru byla šance na soulad s ústavou vyšší (podrobně rozbor této alternativy níže). Signálem, že podobné řešení je otevřenou možností, ostatně bylo i programové prohlášení vlády ODS, KDU-ČSL a SZ ze začátku roku 2007¹³ a první medializované informace o přípravách možných variant z jara 2008.

Další cestou je zvýšení koaličního potenciálu stran, které žádný či téměř žádný nemají. V současnosti se tato otázka týká jen KSČM a zejména jejího vztahu k ČSSD, která připadá v úvahu jako její jediný možný koaliční partner. V polovině 90. let se ČSSD rozhodla ve svém bohumínském usnesení nespolupracovat s KSČM. V praxi ale projevy i činy některých vrcholných sociálnědemokratických představitelů zejména v době existence parlamentní koalice v letech 2005–2006 naznačily, že toto usnesení rozhodně nepředstavuje posvátný text. *Stabilně fungující* spolupráce KSČM a ČSSD by pomohla odblokovat systém. Naskýtají se nicméně dvě na sebe navazující otázky, jejichž hlubší diskuse ovšem z rozsahových důvodů leží mimo možnosti tohoto textu. Zaprvé, zda není předpokladem alespoň částečná ideově-programová proměna komunistů? Jejich od roku 1993 se téměř neměnicí profil je důvodem, proč kdysi sociální demokracie k zákazu spolupráce sáhla. Přes současnou převahu pragmatických zastánců spolupráce s KSČM v ČSSD (což naznačuje možnosti zvyšování koaličního potenciálu komunistů) by intenzivní a pravidelná spolupráce s nereformovanou komunistickou stranou, která (například) stále považuje nastolení komunismu v Československu v roce 1948 za historicky pozitivní čin, mohla otrávit jednotou strany. Druhá otázka se týká problému, čím by se případně reformovaní komunisté mohli odlišit od ČSSD než svou dogmaticko-nostalgickou komunistickou identitou. Jinak řečeno, kde by našli svůj politický prostor a tím i svou politickou budoucnost, je-li levý střed obsazen sociální demokracií? Postmateriálně-ekologicko-feministické zaměření, které představovalo náhradu a nové pole pro profilaci pro řadu bývalých komunistických stran v západní Evropě, už v českých poměrech dokázal, byť je otevřené, zda trvale, podchytit někdo jiný – Strana zelených.

Pokud obrátíme pozornost k další příčině, tj. k neschopnosti zapojení do koaliční spolupráce některých umírněných politických stran, lze říci, že k jednotlivým případům je nutné přistupovat individuálně. Záleží primárně na politických lídrech, zda dají přednost politické dohodě nebo často osobně motivované nesmiřitelnosti. Těžko lze hledat důvody či dokonce nápravu ve volebním systému. Důležitý se zde jeví vliv politické kultury, jejíž změna je nicméně vždy záležitostí dlouhodobější a nespojenou pouze s politickou obcí.

Ohledně třetí identifikované příčiny – volebního patu – lze říci, že zde stejně jako u předchozí příčiny záleží především na vůli stranických aktérů. Dosažení kompromisní dohody je závislé primárně na nich. Další dimenze tohoto problému – snadno vyřešitelná drobnou úpravou ústavy – se vztahuje k prostému počtu členů Poslanecké sněmovny, tedy k sudému číslu

200. Volební pat z českých voleb v roce 2006 lze přirovnat k výsledkům voleb ve Švédsku v roce 1973. V následujících volbách soupeřily švédské politické strany nikoli o 350, ale jen o 349 poslaneckých míst.

7. Diskuse možné volební reformy s prémie pro vítěze

Jak bylo zmíněno v předchozím textu, za určitou možnost usnadnění tvorby vlád a zvýšení jejich stability prostřednictvím volebního inženýrství považujeme zavedení prémie pro vítěze. Po sněmovních volbách 2006 o této cestě k úpravě volebního systému hovořila ODS, aniž ovšem provedla jeho větší specifikaci. Postoj ostatních stran byl zdrženlivý až odmítavý. Zkusme se zamyslet nad tím, jak by taková reforma mohla vypadat z hlediska potenciálních možných podob a jaké by měla dopady. Je přitom nutné zdůraznit, že jde jen o stručný nástin několika možností a nikoliv komplexní pohled na věc.

Vyjděme z příkladu země, která něco podobného v praxi zkusila, a to Itálie před volbami v roce 2006. Velmi stručně vysvětlenou podstatou toho, co pracovně označme za „italskou variantu“ prémie, je, že vítěz voleb má automaticky zajištěno v dolní komoře parlamentu 55 % mandátů. V italských poměrech to znamená, že vítěz získá 340 mandátů, ostatní formace se dělí o zbytek (Chytilík 2005: 628, Čaloud a Foltýn 2006). Přenesme tento model do českých poměrů. Vítěz voleb by měl zajištěno 110 poslaneckých křesel z 200 (55%). Pokud bychom ponechali jinak beze změn současnou podobu volebního systému, znamenalo by to, že by se zbývajících 90 mandátů rozdělovalo ve 14 volebních krajích. Na jeden volební obvod by připadlo v průměru 6,4 mandátu, u malých volebních obvodů by to ovšem bylo výrazně méně. Pro menší politické strany by to i bez dalšího rozboru mělo v praxi přibližně stejné důsledky jako volební reforma prosazovaná ODS a ČSSD v době opoziční smlouvy. Stanovisko vetujícího soudně-ústavního hráče by se ve svém důsledku patrně nelišilo od výroku z roku 2001.

Jako další možné řešení se nabízí dodání modifikace v podobě jednoho celostátního volebního obvodu po vzoru Nizozemí nebo Slovenska, v němž by se rozdělovalo 90 mandátů. Pro malé strany by to mělo tu výhodu, že by se odstranil vysoký přirozený práh ohrožující je v malých volebních obvodech typu Libereckého nebo Karlovarského kraje. Tabulky 4 a 5 promítají tuto podobu volebního systému do výsledků voleb 2002 a 2006. Pro názornost ji srovnávají se skutečným výsledkem voleb. Pod tabulkami jsou umístěny přepočty možných většinových vládních variant.

Provedená simulace ukazuje, že daná konstrukce volebního systému s volební prémie by byla zjevně (a nepřekvapivě) velmi výhodná pro vítěze. Naopak ten, kdo by na ní výrazně ztratil, by byla druhá strana v pořadí (v roce 2002 ODS, v roce 2006 ČSSD). Středně velké formace (KSČM 2002 a 2006, Koalice 2002) by na ní tratile rovněž, ale méně než druhý v pořadí. U malých stran by výsledky byly téměř stejné (KDU-ČSL 2006) nebo dokonce mírně lepší (SZ 2006 – v tomto případě má značný vliv odstranění negativního dopadu malých volebních obvodů). Hlavní cíl reformy, tj. vytvoření stabilnější většiny v parlamentu, by byl naplněn. Vítězná formace by měla volné ruce pro vytváření vlády. Možný by byl dokonce bezproblémový vznik většinové jednobarevné vlády. Je ovšem otázkou, zda bychom neměli spíše použít sousloví většinové vlády jedné kandidátní listiny, neboť je pravděpodobné (a italská zkušenost to potvrzuje), že by v reálných podmínkách vznikaly předvolební aliance

(podrobně níže). V závislosti na míře heterogenity kandidátní listiny/volební aliance by se pak v reálných podmínkách patrně modifikoval význam většinové prémie.

Tabulka 4: Modelování volebních výsledků v roce 2002 s „italskou variantou“ volební prémie v kombinaci s jedním volebním obvodem

Celkem 2002 s prémie	% hlasů	mandáty	hlasů	% mandátů
ČSSD	30,2	110	1 440 279	55,0
ODS	24,5	39	1 166 975	19,5
KSČM	18,5	29	882 653	14,5
Koalice (KDU-ČSL + US-DEU)	14,3	22	680 670	11,0
Celkem 2002 bez prémie	% hlasů	mandáty	hlasů	% mandátů
ČSSD	30,2	70	1 440 279	35,0
ODS	24,4	58	1 166 975	29,0
KSČM	18,5	41	882 653	20,5
Koalice (KDU-ČSL + US-DEU)	14,3	31	680 670	15,5
Varianty většinových vlád: ČSSD (110 mandátů), ČSSD + Koalice (132 mandátů), ČSSD + KSČM (139 mandátů)				

Zdroj: Statistický úřad a vlastní propočty

Tabulka 5: Modelování volebních výsledků v roce 2006 s „italskou variantou“ volební prémie v kombinaci s jedním volebním obvodem

Celkem 2006 s prémie	% hlasů	mandáty	hlasů	% mandátů
ODS	35,4	110	1 892 475	55,0
ČSSD	32,3	50	1 728 827	25,0
KSČM	12,8	20	685 328	10,0
KDU-ČSL	7,2	11	386 706	5,5
SZ	6,3	9	336 478	4,5
Celkem 2006 bez prémie	% hlasů	mandáty	hlasů	% mandátů
ODS	35,4	81	1 892 475	40,5
ČSSD	32,3	74	1 728 827	37,0
KSČM	12,8	26	685 328	13,0
KDU-ČSL	7,2	13	386 706	6,5
SZ	6,3	6	336 478	3,0
Varianty většinových vlád: ODS (110 mandátů), ODS + KDU (121 mandátů), ODS + KDU + SZ (130 mandátů)				

Zdroj: Statistický úřad a vlastní propočty

Předestřený pohled má ovšem stále své velké „ale“ v podobě mantinelu ústavního principu poměrného zastoupení a zejména jeho interpretace Ústavním soudem. Pravděpodobnost shledání navrhované varianty v rozporu s ním se i v této podobě jeví jako velmi vysoká, a to s ohledem zvláště na velký rozdíl mezi procentním a mandátním ziskem vítěze a naopak velkou podrepresentací druhého v pořadí (srov. Tabulka 4 a 5). Případná další změna v podobě například úpravy volební formule to nemůže nijak zásadně ovlivnit. Proto obraťme naši pozornost na další možnou podobu prémie.

Ta už se „italskou variantou“ pouze inspiruje, aniž by se ji snažila v základních rysech kopírovat. Zkusme si představit možnost vyhrazení určitého počtu mandátů pro vítěze voleb (srov. Kopeček 2006) ze stávajícího počtu 200. Náš simulační přepočítání v Tabulkách 6 a 7 ukazuje, jak by vypadaly volební výsledky, kdyby vítěz obdržel jako bonus 20 poslaneckých mandátů. Tento počet se nám jeví optimální z hlediska rozumné míry bonifikace vítěze. Předpokládáme zachování stávajícího nastavení volebního systému s hlavními parametry 14 obvodů a d'Hondtovým dělitelem. Nyní se ovšem jeho prostřednictvím bude rozdělovat pouze 180 místo 200 mandátů. Pod tabulkami jsou opět uvedeny některé možné vládní varianty.

Tabulka 6: Rozdělení mandátů 2002 při vyhrazení prémii 20 mandátů pro vítěze

	% hlasů	mandáty bez započítání prémie 20 mandátů pro vítěze	mandáty se započítáním prémie 20 mandátů pro vítěze
ČSSD	30,2	65	85
ODS	24,5	52	52
KSČM	18,5	37	37
Koalice	14,3	26	26
Rozdělované mandáty		180	200
Možné varianty většinových vlád: ČSSD + KSČM (122 mandátů), ČSSD + Koalice (111 mandátů)			

Zdroj: Statistický úřad a vlastní propočty

Tabulka 7: Rozdělení mandátů 2006 při vyhrazení prémii 20 mandátů pro vítěze

	% hlasů	mandáty bez započítání prémie 20 mandátů pro vítěze	mandáty se započítáním prémie 20 mandátů pro vítěze
ODS	35,4	74	94
ČSSD	32,3	67	67
KSČM	12,8	23	23
KDU-ČSL	7,2	10	10
SZ	6,3	6	6
Rozdělované mandáty		180	200
Možné varianty většinových vlád: ODS + KDU-ČSL (104 mandátů), ODS + KDU-ČSL + SZ (110 mandátů)			

Zdroj: Statistický úřad a vlastní propočty

Tato simulace ukazuje, že vítězná strana potřebuje vždy pro většinovou vládu koaličního partnera, ale pouze jednoho, což by v praxi znamenalo snížení heterogenity vlády. Navíc má vítěz možnost o něco širší výběr partnerů. Umožňuje mu to (nepřekvapivě) 20mandátový bonus. Jinak hlavní rozdíl tohoto modelu, který pracovním způsobem můžeme označit za „180 + 20“, oproti „italské variantě“ je nasnadě, a sice nikoli automatická většina mandátů, ale „pouze“ výrazně silnější pozice politického subjektu, který by vyhrál volby ve srovnání se zisky ostatních formací. Obecně pak by aplikace tohoto modelu ve svém důsledku snížila pravděpodobnost těsně většinového (či těsně menšinového) poslaneckého zázemí vlád.

Zkusme se ještě podívat, co by udělala s modelem „180 + 20“ modifikace v podobě zavedení pouze jednoho celostátního obvodu. Prvotní přidělování mandátů v jednom velkém (celostátním) volebním obvodu zajišťuje v podstatě dokonalou proporcionalitu. Původcem určité míry disproporcionality je až dvacetimandátová prémie. Jak ukazuje Tabulka 8 a 9 na simulaci výsledků voleb v letech 2002 a 2006, jediný *výrazný* rozdíl oproti variantě se 14 volebními obvody spočívá v odlišné distribuci mandátů v případě voleb 2006 (v roce 2002 jsou mandátní zisky politických stran v zásadě srovnatelné). V případě volebního systému s jedním celostátním obvodem by výrazně posílily KDU-ČSL (+ 4 mandáty) a SZ (+ 6 mandátů), naopak oslabily dvě největší politické strany (ODS přišla o 6 mandátů, ČSSD o 5 mandátů). Změna se naopak téměř nedotkla KSČM (získala 1 mandát). Jak si vysvětlit odlišné výsledky?

Rozdílné rozdělení mandátů v obou simulacích voleb v roce 2006 je způsobeno dvěma souvisejícími faktory: 1. velikostí a regionálním rozložením volební podpory malých politických stran v kombinaci s 2. nastavením volebního systému. Zatímco ODS, ČSSD, ale také KSČM disponují na území celé republiky volební podporou, která je natolik vysoká, že jim zajišťuje získat mandáty prakticky ve všech obvodech bez ohledu na jejich velikost (resp. výši přirozeného prahu determinovanou primárně velikostí volebního obvodu), volební podpora KDU-ČSL a SZ takové charakteristiky nevykazuje. Příklad obou stran je navzájem poněkud odlišný, jak bylo nastíněno v kapitole 3, nicméně problém je podobný – potíže s překonáním přirozeného prahu v menších volebních obvodech. Daný problém je odstraněn volebním systémem, počítajícím s jedním velkým celostátním obvodem, jak bylo naznačeno v souvislosti s aplikací „italské varianty“. Vysoký počet přidělovaných mandátů (180) znamená, že rozhodující překážkou, kterou politické strany musí překonat, aby se účastnily přidělování mandátů, je „pouze“ pětiprocentní volební klauzule. Následné rozdělování poslaneckých křesel mezi politické strany, které získaly v celostátním měřítku více než pět procent, je v důsledku velikosti volebního obvodu velmi propoční (srov. Havlík et al. 2004: 127–130). Z tohoto důvodu u varianty „180 + 20“, která počítá s jedním volebním obvodem, získaly v simulaci voleb 2006 všechny politické strany, jež překročily volební klauzuli (i malá KDU-ČSL a SZ), počet mandátů odpovídající jejich zisku hlasů. Pohled na varianty možných vlád pod Tabulkami 8 a 9 pak sice ukazuje v některých případech mírné snížení mandátního zázemí vlád, ovšem u jiných variant se situace nezměnila nebo se případně dostavil i určitý vzestup (srov. vládní varianty pod Tabulkami 6 a 7).

Celkově shrnuto se deformační účinek na poměrnost zastoupení jednotlivých subjektů jeví v této podobě jako omezený a je založen „pouze“ na existenci dvacetimandátové premie.¹⁴ Lze sice stále spekulovat o případném verdiktu Ústavního soudu o souladu uvedené varianty volebního systému s ústavní zásadou poměrného zastoupení. Avšak volební simulace každopádně ukazují, že míra proporcionality výsledku voleb v letech 2002 a 2006 za použití volebního systému „180 + 20“ s jedním celostátním obvodem by byla *výrazně vyšší* než v případě použití Ústavním soudem „smetené“ novely volebního zákona z roku 2000. Rovněž by kompenzovala disproporcionalitu, kterou malým formacím přináší současná podoba volebního systému.¹⁵

Tabulka 8: Rozdělení mandátů 2002 při vyhrazené prémii 20 mandátů pro vítěze v kombinaci s jedním volebním obvodem

	% hlasů	mandáty bez započítání premie 20 mandátů pro vítěze	mandáty se započítáním premie 20 mandátů pro vítěze
ČSSD	30,2	62	82
ODS	24,5	51	51
KSČM	18,5	38	38
Koalice	14,3	29	29
Rozdělované mandáty		180	200
Možné varianty většinových vlád: ČSSD+KSČM (120 mandátů), ČSSD+Koalice (111 mandátů)			

Zdroj: Statistický úřad a vlastní propočty

Tabulka 9: Rozdělení mandátů 2006 při vyhrazené prémii 20 mandátů pro vítěze v kombinaci s jedním volebním obvodem

	% hlasů	mandáty bez započítání premie 20 mandátů pro vítěze	mandáty se započítáním premie 20 mandátů pro vítěze
ODS	35,4	68	88
ČSSD	32,3	62	62
KSČM	12,8	24	24
KDU-ČSL	7,2	14	14
SZ	6,3	12	12
Rozdělované mandáty		180	200
Možné varianty většinových vlád: ODS+KDU-ČSL (102 mandátů), ODS+KDU-ČSL+SZ (114 mandátů)			

Zdroj: Statistický úřad a vlastní propočty

7.1 Otevřené otázky zavedení modelu „180 + 20“

Otázkou, kterou provedené simulace nejsou schopny ukázat, je, jak by na takový volební systém v českých poměrech reagovali jednotliví straníční aktéři. Podíváme-li se do italských poměrů, kde existuje určitá zkušenost, byť zatím krátká, bylo výsledkem vytváření značně nesourodých volebních aliancí s cílem dosáhnout vítězství. V rámci vítězné aliance, jak demonstruje situace téměř okamžitě po volbách 2006, se záhy projevil odštědivé tendence, které nakonec vyústily v pád vlády. V tomto kontextu je nicméně nutné zmínit, že český stranický systém vypadá jinak než italský, a to zejména z hlediska menší míry fragmentace a větší stability jednotlivých stranických aktérů. Lze předpokládat, že dostatečné mandátní zázemí (obvykle zřejmě koalice pouze dvou stran) by naopak mělo výrazně pozitivní dopad na vládní stabilitu.

Jedním z neopominutelných efektů volebního systému s premií pro vítěze by také patrně bylo zvýšení atraktivity menších politických stran jako potenciálních předvolebních koaličních partnerů velkých politických subjektů. Zájem na volebním vítězství by zřejmě otevřel prostor pro jejich výraznější zastoupení na koaličních kandidátkách, než by odpovídalo jejich případnému voličskému přínosu pro danou koalici. Určitým paradoxem modelu zavedení modelu

„180 + 20“ by tak mohlo být zvýšení mandátních zisků menších stran, byť nyní získávaných v rámci volebních koalic. Otevřenou a těžko odhadnutelnou záležitostí ovšem v této souvislosti je přijatelnost konkrétního volebního spojení pro voliče daných stran. V tomto ohledu by bylo velmi zajímavé provedení specializovaného dotazníkového šetření na toto téma.

8. Závěr

V tomto textu jsme analyzovali některé důležité aspekty vládnutí v České republice od voleb v roce 1992 do současnosti. Zejména jsme se věnovali problematice klasifikace českých vlád a problémům se vznikem a stabilitou vlád v kontextu působení volebního a stranického systému. K čemu jsme, stručně shrnuto, došli? Pomineme-li výjimku historicky první vlády samostatné České republiky, lze říci, že kabinetů byly buď minimální vítězné koalice založené na spolupráci ideologicky vzdálených politických stran, nebo menšinové. Ani jedna varianta nezajistila vládní stabilitu a akceschopnost a obecně nepřispívala ke stabilitě politického systému jako celku. Nezařaditelnými případy vlád byla jedna dočasná „polopolitická“ vláda (Josefa Tošovského) a jedna „nevětšinová“ koalice (druhá Topolánkova vláda), která se ovšem svým charakterem velmi blíží menšinové vládě.

Bylo by značně zjednodušující, jak se to někdy děje, ztotožňovat neschopnost vytvářet většinové stabilní vlády výhradně s působením volebního systému. Ten sice hraje úlohu důležitého činitele, nikoli však činitele jediného. Tím neméně důležitým faktorem je podle našeho názoru podoba fungování stranického systému a zejména existence strany s (historicky) nulovým či (dnes) minimálním koaličním potenciálem – KSČM. Změna této skutečnosti by velmi pravděpodobně mohla významně ovlivnit proces tvorby vládních koalic. Ve srovnání s tím vnímáme jako méně důležité, byť rozhodně ne zanedbatelné další dva momenty – čas od času se dostavující omezení koaličního potenciálu některých umírněných politických formací v určitém personálně-politickém kontextu a nešťastné nastavení sudého počtu členů Poslanecké sněmovny.

Podstatou námi provedených volebních simulací byla aplikace několika možných proměn současného volebního systému zavádějící do něj prémii pro vítěze. Je pravděpodobné, že by se realizace „italské varianty“ setkala s odmítavým stanoviskem Ústavního soudu. Varianta volebního systému „180 + 20“ zejména spojená s jedním volebním obvodem se naopak jeví z hlediska Ústavy mnohem přijatelněji než volební reforma z roku 2000. I když se nedá čekat, že by naznačená volební reforma byla všeřešícím krokem, mohla by v dlouhodobějším horizontu usnadnit sestavování vlád a zvýšit šanci, že budou stabilní.

Poznámky

1. Negativní parlamentarismus nepředpokládá (pozitivní) vyslovení důvěry vládě parlamentem. Vláda setrvává v úřadu až do okamžiku, kdy se proti ní vysloví nadpoloviční většina poslanců (Damgaard 2006: 286).
2. Strana zelených působí v české politice již od počátku 90. let a v roce 1992 se jí dokonce podařilo v rámci koalice Liberálně sociální unie získat malé parlamentní zastoupení. Později se ale ocitla na periférii politického spektra s téměř nulovou voličskou podporou.

3. Toto hodnocení neplatí pro ODA, která se nezdá vymezovala dále napravo od ODS.
4. Vláda je odpovědná pouze Poslanecké sněmovně, nikoli horní komoře parlamentu Senátu.
5. Přirozeným prahem je počet hlasů, které musí kandidující strana získat, aby dosáhla alespoň jednoho mandátu.
6. Dělí se 1,42; 2; 3; 4... Použití podobného dělitele by bylo v evropských poměrech unikátní.
7. Počet volebních obvodů odrážel nové územně samosprávné členění České republiky.
8. KDU-ČSL dosáhla v některých volebních krajích výrazně nadprůměrné volební podpory (zejména se jedná o volební kraje na široce chápané jižní Moravě a ve východních a jižních Čechách), která jí zajistila získání mandátů. V dalších volebních krajích však lidovci výrazně zaostávají (i ve srovnání se svým celorepublikovým průměrem) a nižší volební zisky nedosáhly často ani hodnoty přirozeného prahu, a KDU-ČSL tudíž nezískala žádný mandát (celkově se jednalo o pět volebních krajů). Výraznější podrepresentace SZ ve srovnání s KDU-ČSL je dána jednak celkově slabším volebním výsledkem, jednak *obecně* nižší mírou regionální koncentrace voličské podpory strany. Výsledkem je fakt, že SZ nedosáhla na mandát v 9 (!) ze 14 volebních krajů. Celkově zhodnoceno malé volební zisky KDU-ČSL v některých volebních obvodech jsou – na rozdíl od SZ – do jisté míry kompenzovány nadprůměrným volebním výsledkem v jiných obvodech.
9. Zajímavým tématem, jehož šíře nicméně jde mimo možnosti tohoto textu, je, jaký vliv mělo zavedení nové podoby klauzulí pro volební koalice (10% pro dvoučlenné, 15% pro tříčlenné atd.). Jednalo se o záležitost obsaženou už ve volební reformě prosazované ODS a ČSSD. Ústavní soud v tomto případě konstatoval soulad s ústavou. Nelze přitom popřít určitý vliv na chování některých menších politických aktérů, což byl jeden z důvodů rozbití Čtyřkoalice před volbami 2002.
10. Stejně tak sociálnědemokratický lídr už před volbami striktně odmítl možné pokračování „opoziční smlouvy“ s ODS.
11. US-DEU nepomohla ani šokující předvolební změna politické prezentace, přibližující stranu k anarchistickým ideám.
12. Již bylo zmíněno, že SZ se snažila sebe z pravolevého vidění politiky vyčlenit, nicméně ekonomickým programem, ale také odmítáním politické spolupráce s KSČM se stala fakticky součástí pravicového bloku. Její blízkost *spíše* k pravici, což neznamená, že ji lze označit za pravicovou stranu, pak potvrdila i podoba druhé Topolánkovy vlády.
13. Programové prohlášení bylo ovšem v tomto směru strohé, když pouze konstatovalo, že „Vláda navrhne novelu volebního zákona tak, aby volební systém garantoval vyšší míru proporcionality (Hagenbach-Bischoff) a zajistil vítězi voleb tzv. volební prémii v rámci přerozdělení mandátů v druhém skrutiniu, o jejíž podobě bude vedena diskuse“.
14. A pochopitelně v existenci pětiprocentní volební klauzule. Ta, jak ostatně potvrdil svým rozhodnutím Ústavní soud, není v rozporu se „zásadou poměrného zastoupení“.
15. K simulaci výsledku voleb v roce 2002 a 2006 za použití volební reformy z roku 2000 viz Čaloud et al. 2006: 157, Lebeda 2003.

Literatura

- Belko, Marián. 2004. „Vývoj volebního systému v českých zemích od roku 1848.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilík a Jakub Šedo. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 158–209.
- Benoit, Kenneth. 2006. „Duverger’s Law and the Study of Electoral Systems.“ *French Politics* 4, č. 1, 69–83.
- Budge, Ian a Keman, Hans. 1990. *Parties and democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. Oxford: Oxford University Press.
- Cabada, Ladislav. 2006. „Vybrané teorie koalic a jejich aplikace na vládní modely v České republice.“ In: *III. kongres českých politologů*. Eds. Jan Němec a Markéta Šustková. Praha – Olomouc: Česká společnost pro politické vědy, 617–627.
- Cabada, Ladislav a kol. 2006. *Koalice a koaliční vztahy*. Plzeň: Aleš Čeněk.

- Čaloud, Dalibor; Foltýn, Tomáš a Havlík, Vlastimil. 2006. „Politické strany a jejich systém v období 2002–2006.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Eds. Dalibor Čaloud, Tomáš Foltýn, Vlastimil Havlík a Anna Matušková. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 7–25.
- Čaloud, Dalibor a Foltýn, Tomáš. 2006. „Electoral engineering in use? The case of Italy.“ *Evropská volební studia* 1, č. 1, 185–195.
- Damgaard, Erik. 2006. „Denmark: Delegation and Accountability in Minority Situation.“ In: *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. Eds. Kaare Strøm, Wolfgang Müller a Thorbjörn Bergman. Oxford: Oxford University Press, 281–300.
- Duverger, Maurice. 1954. *Political Parties*. London: Methuen.
- Fiala, Petr a Suchý, Petr. 2005. „Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová.“ In: *Politické strany 1938–2004. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu*. Eds. Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. Brno: Doplněk, 1433–1453.
- Fiala, Petr a Hloušek, Vít. 2003. „Stranický systém České republiky.“ In: *Středoevropské systémy politických stran*. Eds. Petr Fiala, Ryszard Herbut a kol. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 13–54.
- Fiala, Petr; Holzer, Jan; Mareš, Miroslav a Pšeja, Pavel. 1999. *Komunismus v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Filip, Jan a Schelle, Karel. 1992. *Vývoj a současnost voleb a volebního práva v ČSFR*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián. 2005. „Systém politických stran v letech 1989–2004.“ In: *Politické strany 1938–2004. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu*. Eds. Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. Brno: Doplněk, 1359–1380.
- Gallagher, Michael; Laver, Michael a Mair, Peter. 2001. *Representative Government in Modern Europe*. Boston: McGraw-Hill.
- Gilland, Karin. 2003. „The Swedish Election 2002 and the Swedish Greens.“ *Environmental Politics* 12, č. 2, 151–156.
- Grzymała-Busse, Anna. 2002. *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Handl, Vladimír. 2005. „Choosing between China and Europe? Virtual inspiration and policy transfer in the programmatic development of the Czech Communist party.“ *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 21, č. 1, 123–141.
- Hanley, Sean. 2005. „Blue Velvet: The Rise and Decline of the New Czech Right.“ In: *Centre-Right Parties in Post-Communist East-Central Europe*. Eds. Aleks Szczerbiak a Sean Hanley. London – New York: Routledge, 28–54.
- Havlík, Vlastimil; Šedo, Jakub a Čaloud, Dalibor. 2004. „Systémy poměrného zastoupení.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilík a Jakub Šedo. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 104–142.
- Chytilík, Roman. 2005. „Podněty a výsledky. Volební a stranické systémy v evropských zemích.“ In: *Politické strany moderní Evropy*. Eds. Maxmilián Strmiska, Vít Hloušek, Lubomír Kopeček a Roman Chytilík. Praha: Portál, 603–651.
- Klíma, Michal. 2000. „Poměrný ‚nepoměrný‘ volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR.“ *Politologický časopis* 7, č. 4, 334–361.
- Klíma, Michal. 1999. „Skrutá tichá velká koalice.“ *Politologický časopis* 6, č. 2, 170–182.
- Kopeček, Lubomír. 2006. *Co dělat? Zamyšlení nad systémovým řešením vládnutí v Česku*. Cevrorevue. Volby 2006 – speciál (<http://www.cevro.cz/cs/cevrorevue/aktualni-cislo-on-line/2006/special---volby/67442-delat-zamysleni-nad-systemovym-remenim.html>).
- Kopeček, Lubomír. 2003. „Česká strana sociálně demokratická – jak se dostat k moci?“ *Politologický časopis* 10, č. 1, 101–112.
- Kubát, Michal. 2006. „Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy.“ In: *III. kongres českých politologů*. Eds. Jan Němec a Markéta Šušťková. Praha – Olomouc: Česká společnost pro politické vědy, 548–556.
- Laver, Michael a Shepsle, Kenneth. 1996. *Making and Breaking Governments*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lebeda, Tomáš. 2000. „Přiblížení vybraných aspektů reformy volebního systému.“ *Politologický časopis* 7, č. 3, 242–258.
- Lebeda, Tomáš. 2007. „Volební systém a voličské rozhodování.“ In: *Voliči a volby 2006*. Eds. Tomáš Lebeda et al. Praha: Sociologický ústav, 15–36.
- Lebeda, Tomáš. 2003. „Vybrané dopady volební reformy.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Eds. Lukáš Linek et al. Praha: Sociologický ústav, 141–151.
- Mareš, Miroslav. 2003. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal.
- Mattila, Mikko a Raunio, Tapio. 2002. „Government Formation in the Nordic Countries: The Electoral Connection.“ *Scandinavian Political Studies* 25, č. 3, 259–280.
- Mrklas, Ladislav a Sokol, Petr. 2003. „Vláda České republiky a její formování po volbách 2002.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Eds. Lukáš Linek et al. Praha: Sociologický ústav, 169–180.
- Müller, Wolfgang a Strøm, Kaare, eds. 2000. *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Müller-Rommel, Ferdinand a Mansfeldová, Zdenka. 2001. „Czech Republic.“ In: *Cabinets in Eastern Europe*. Eds. Jean Blondel a Ferdinand Müller-Rommel. Basingstoke: Palgrave, 62–72.
- Müller-Rommel, Ferdinand. 2001. „Cabinets in post-communist East-Central Europe and the Balkans: Empirical findings and research agenda.“ In: *Cabinets in Eastern Europe*. Eds. Jean Blondel a Ferdinand Müller-Rommel. Basingstoke: Palgrave, 62–72.
- Novák, Miroslav. 1997. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Slon.
- Novák, Miroslav. 2004. „Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě.“ In: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Eds. Miroslav Novák, Tomáš Lebeda a kol. Plzeň: Aleš Čeněk, 311–346.
- Riker, William. 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Říchová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.
- Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon.
- Sartori, Giovanni. 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strmiska, Maxmilián. 1999. „Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování.“ *Politologický časopis* 6, č. 2, 162–169.
- Strmiska, Maxmilián. 2001. „Volební systémy a stranicko-politické soustavy: ‚silné‘ volební systémy, stranické systémy a Sartoriho ‚volební zákony‘.“ *Středoevropské politické studie* 4, č. 3 (<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=63>).
- Šanc, David. 2006. „Menšinová koaliční vláda 1996–1998: projekt, který neměl šanci uspět.“ In: *Koalice a koaliční vztahy*. Eds. Ladislav Cabada a kol. Plzeň: Aleš Čeněk, 68–83.